

LONDONSKI PAKT I OSNIVANJE JUGOSLOVENSKOG ODBORA

TELEGRAM F. SUPILA — ODBORU O PREGOVORIMA
SAVEZNIKA S ITALIJOM

Petrograd, 30/17. marta 1915.

Izvješten sam, da se od nekoliko dana vode pregovori u L(ondonu) o ustupcima Italiji u kojima aktivno učestvuju glave E(ngleske), R(usi-je) i Italije. U pitanju je more jadransko sa Dal(macijom). Molim obratite pažnju, da li ima nekih pregovora između Italije i Sila Trojnog sporazuma. Za slučaj, da vas netko od diplomata upita za naše raspoloženje o koncesiji Italiji, recite, da ne možemo činiti koncesija na račun našeg plemena, nego da tražimo etnografske t.j. nacionalne granice.³

A. Mandić, *Fragmenti*, 147.

SPALAJKOVIĆ — SAZONOVU

Petrograd, 9. aprila/27, marta 1915.

Kraljevsko srpsko poslanstvo ima čast saopćiti drugomu političkomu odjeljenju ministarstva inostranih poslova, da je od predsjednika savjeta ministara, ministra inostranih poslova G. Pašića, primilo telegram od (6. aprila) 24. tek. marta slijedećeg sadržaja:

„Doznao sam da diplomatski pregovori, koji se od početka ovoga rata vode u pogledu Italije i njenog učestvovanja u budućem uređenju evropskih pitanja, poprimaju sve određeniju formu. U sadanjem času vode se, izgleda, pregovori o nagrađivanju Italije za njen neutralitet ili za njeno istupanje protiv Austrije i Njemačke, kompenzacijama na račun srpskih, hrvatskih i slovenačkih zemalja. U pogledu ovih kompenzacija srpska vlada smatra svojom dužnošću, da obrati pažnju Trojnog Sporazuma na ono, što slijedi:

Trojni Sporazum započeo je ovaj rat, kako je često naglašavao, za oslobođenje naroda od njemačkog jarma i u cilju, da stvori tvrdu

¹ Na prve sumnje da se vode pregovori između Saveznika i Italije oko njenog ulaska u rat po cenu jugoslovenske jadranske obale, F. Šupilo, koji je boravio u Rusiji, ukazao je članovima formalno još uvek nekonstituisanog Odbora Jugoslovena u Italiji. Prilikom boravka u Petrogradu (februar — april 1915) Šupilo je nastojao da zainteresuje rusku vladu za jugoslovensko ujedinjenje, ističući da bi jugoslovenska država mogla postati prepreka nemačkoj ekspanziji Istok. Polazeći svoju najveću nadu za ostvarenje ove ideje upravo u Rusiju, kupilo se vratio razočaran jer je dobio utisak da ruski državnici više misle na proširenje Srbije nego na ravnopravno ujedinjenje Hrvata i Slovenaca sa njom. ^vojim upozorenjima na pregovore Saveznika sa Italijom Šupilo je inicirao tvrlGst Jugoslovena protiv ove politike. Ubrzo je usledilo i zvanično saopštenje srpskog poslanstva u Petrogradu ruskom ministru spoljnih poslova Sazonovu Vgkome je ovaj izvešten o sadržaju telegrama N. Pašića od 6. aprila/24, marta 15. oko pregovora Saveznika sa Italijom na račun jugoslovenskih teritorija.

osnovu i uslove za dugotrajni mir poslije ovog rata. Želja Trojnog Sporazuma je, da se stvori u Evropi takvo stanje, u kome će biti obezbijedena sloboda svih naroda i budući mirni rad oko unutrašnjeg blagostanja, zajedničkog i kulturnog napretka. Po našem se mnijenju ova svrha neće moći postići, ako se buduće uređenje Evrope utemelji na tome, da se jednome ili drugome narodu pridodijele tuđe teritorije kao nagrada za učinjene usluge. Ako će se Italiji dodijeliti zemlje naseljene Srbima, Hrvatima i Slovencima, izazvat će se među južnim Slavenima nezadovoljstvo, koje će u bliskoj budućnosti dovesti do otvorenog konflikta između nje i južnih Slavena. Ovakav sukob služit će povodom novih komplikacija na Balkanu i čak u Evropi. Time će se postignuti baš protivno od onoga, što želi Trojni Sporazum. Osnova talijanske politike na Jadranskom moru je ravnoteža. Austro-Ugarska i Njemačka radile su, osobito u zadnjim godinama, da dobiju i učvrste svoju prevlast na Jadranskom moru, dok su države Trojnog Sporazuma sa svoje strane smatrale, da Jadransko more mora da ostane svjetskim trgovačkim morem, koje je otvoreno i dostupno svima.

Srbi, Hrvati i Slovenci teže za tim, da potpunoma odbiju Nijemce od Jadranskog mora, i s toga su južni Slaveni dosad bili prirodni neprijatelji ekonomskog prodiranja i nasilne njemačke ekspanzivnosti prema Jadranskom moru. Južni Slaveni mogu postati dobrim i pouzdanim prijateljima Italije, dakako samo u tom slučaju, ako oni poslije rata dobiju sa slobodom i svoju Jadransku obalu. Ujedinjeni Srbi, Hrvati i Slovenci, koji žive u Srbiji, Crnoj Gori, Hercegovini, Bosni, Hrvatskoj, Sloveniji, Dalmaciji, Istri, Koruškoj i Kranjskoj, stvarat će za Italiju jak bedem protiv germanskog pritiska. Vezani prijateljstvom s Italijom svi će ovi narodi zajedno stvarati moćnu zaštitu za sve one, koji smatraju opasnim, da Nijemci izbiju na Sredozemno more. Ako pak jedan dio našega plemena bude predat Italiji zajedno s odgovarajućim teritorijem, događaji će se razviti u sasvim drugom smjeru.

.. . Molimo države Trojnog Sporazuma, da ne dopuste, da jugoslavenske provincije služe predmetom pogađanja među državama Trojnog Sporazuma i Italijom, na štetu Srba, Hrvata, Slovenaca, Evrope i čitavog svijeta.

A. Mandić, *Fragmenti*, 151—153.

LONDONSKI PAKT

London, 26/13. aprila 1915.

Po naredenju svoje vlade, markiz Imperiali, ambasador njegova veličanstva kralja Italije, ima čast saopćiti veoma poštovanom Sir E. Greyu, glavnome državnom sekretaru njegovog britanskog veličanstva za inostrane poslove, i njihovim ekscelencijama G. Pavlu Cambon, ambasadoru francuske republike i G. grofu de Benkendorfu, ambasadoru njegovog veličanstva cara sviju Rusa, slijedeći

Memorandum

Clan 1.

Zaključit će se bezodvlačno vojna konvencija među generalštabovima Francuske, Velike Britanije, Italije i Rusije; ova konvencija ustanovit će minimum vojnih snaga, što će ih Rusija imati da izvede protiv

Austro-Ugarske u svrhu da spriječi, da potonja koncentrira sve svoje snage protiv Italije u slučaju, kad bi se Rusija odlučila, da usmjeri svoj glavni napor protiv Njemačke.

Konvencija uredit će pitanje primirja, koje odvisi u glavnome od glavne komande armija.

Član 2.

Od svoje se strane Italija obvezuje, da će sve svoje snage uložiti u to da vodi rat u zajednici sa Francuskom, Velikom Britanijom i Rusijom protiv svih njihovih neprijatelja ...

Član 4.

U mirovnom ugovoru Italija dobit će Trient, cizalpinski Tirol s njegovom geografskom i prirodnom granicom (granica Brennera), isto kao i Trst, grofovije Gorice i Gradiške, svu Istru do Kvarnera i uključujući Volosko i kvarnerske otoke Cres i Lošinj, isto kao i male otoke Plavnik, Uniye, Srakane, Polačare, Sv. Petar, Ilovik, Tovarnik, Brnjicu i obližnje otočiće.

Opaska.

Granica potrebna za izvršenje čl. 4. bit će trasirana kako slijedi:

Od Piz Umbraila do sjeverno od Stelvia, ona će slijediti kosu Ret-skih Alpa sve do izvora Adige i Eisack, prolazit će preko gora Reschen i Brenner i preko visina Oetz i Ziller. Granica će zatim krenuti prema jugu, preći goru Toblach i sići do današnje granice Karnijskih Alpa. Slijediti će ovu granicu do gore Trbiža, i za gorom Trbiža crtu razvoda Julijskih Alpa preko Predilskog klanca, gore Mangart, Triglav (Teroglou) i crtu razvoda brežuljaka Podbsdo, Podlanišča i Idrije. Od ove točke granica će krenuti na jugo-istok prema Sniježniku, ostavljajući izvan talijanske teritorije čitav sliv Save i njenih pritoka; od Sniježnika će granica krenuti prema obali na način, da ostanu Kastav, Matulji i Volosko na talijanskom teritoriju.

Član 5.

Italija će isto dobiti i provinciju Dalmaciju u njenim sadašnjim granicama, obuhvatajuć na sjeveru Lisaricu i Tribanj, a na jugu do jedne crte, koja počinje na obali kod rta Planka te se proteže na istok slijedeći vrhunce visina, koje stvaraju razvode na način, da će ostati na talijanskom teritoriju sve doline i vodene žile, koje silaze prema Šibeniku, kaošto su Čikola, Krka i Butišnjica i njihovi pritoci. Isto će ona također dobiti sve otoke, koji leže na sjeveru i na zapadu Dalmacije počam od otoka Premuda, Silbe, Oliba, Škrde, Maun, Pag i Vir na sjeveru, pa na jugu do Mljeta obuhvatajuć otoke Sv. Andrije, Biševo, Vis, Hvar, Torkul, Korčula, Kaciol i Lastovo, zajedno sa susjednim grebenima i otočićima, te Pelagruž, sa jedinom iznimkom otoka Veliki i Mali Drvenik, Čiovo, Šolte i Brača.

Bit će neutralizovano:

1. — Čitava obala od rta Planka na sjeveru do južne osnove poluotoka Pelješac na jugu na način, da se čitav taj poluotok obuhvati; 2. — dio obale, koji počinje na sjeveru na jednoj točki udaljenoj 10 kilometara južno od Cavtata, te se prostire prema jugu sve do rijeke Vojuše na način, da obuhvata zaliv i luke Kotor, Bar, Ulcinj, Sv. Ivan Medo-**yanski**, Drač, ne okrnjujući prava, što ih ima Crna Gora na osnovi izjava izmijenjenih u aprilu i maju 1909. među velesilama; ova prava

odnose se samo na sadašnji crnogorski teritorij, te se neće prostirati na one zemlje i luke, koje će tek biti dodijeljene Crnoj Gori; prema tome nijedan dio obale, koju posjeduje danas Crna Gora, neće se smjeti neutralizirati; ostat će na snazi ograničenja, koja se odnose na luku Bar i na koju je pristala Crna Gora u 1909. godini; 3. — i napokon svi otoci, koji nijesu dodijeljeni Italiji.

Opaska.

Četiri savezne velesile dodijelit će niže nabrojene teritorije Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori:

Na gornjem Jadranu čitavu obalu od Voloskog na granici Istre do sjeverne obale Dalmacije, zapremajući današnju ugarsku obalu i hrvatsko primorje, sa lukom Rijeka i s malim lukama Novi i Karlobag, isto kao što i otoke Krk, Prvić, Grgur, Goli i Rab. A na južnom Jadranu (u oblasti, koja interesira Srbiju i Crnu Goru) čitava obala od rta Planka do rijeke Drima, sa važnim lukama Split, Dubrovnik, Kotor, Bar, Ulcinj i Sv. Ivan Medovanski, i sa otocima Veliki Drvenik, Mali Drvenik, Či-ovo, Šolta, Brač, Jakljan i Koločep. Luka Drač ostat će u posjedu nezavisne muslimanske države Albanije.

Član 6.

Italija imat će potpuni suverenitet nad Valonom, otokom Sasseno i jednog teritorija dovoljno velikog za osiguranje obrane ovih točaka (od Vojuše na sjever i na istok, približno do sjeverne granice oblasti Chimarra na jugu).

Član 7.

Ako Italija dobije Trient i Istru po članu 4, Dalmaciju i otoke Jadranske u granicama određenim u čl. 5. i zaljev Valona (član 6), te ako se centralni dio Albanije sačuva za stvaranje male neutralizovane autonomne države, ona se neće oprijeti da se sjeverni i južni dio Albanije — ako će to željeti Francuska, Velika Britanija i Rusija — porazdijele među Crnom Gorom, Srbijom i Grčkom. Obala od južne granice talijanskog posjeda Valona (vidi čl. 6.) pa do rta Stylos bit će neutralizirana.

Italiji će biti naloženo, da zastupa državu Albaniju u njezinim odnosima s inozemstvom. Italija je suglasna, da se u svakom slučaju na istoku Albanije ostavi dovoljno velik teritorij u svrhu, da se osigura Grčkoj i Srbiji zajednička granica na zapadu Ohridskog jezera . . .

Član 16.

Ovaj ugovor držat će se u tajnosti.

...Pozivajući se na članove 1. 2 i 3 memoranduma, koji predviđaju vojnu saradnju četiri Velesile na kopnu i na moru, Italija izjavljuje, da će ući u rat što prije moguće i u jednom roku, koji ne će biti dulji od mjesec dana od dana potpisa nazočne isprave. U potvrdu čega potpisani su potpisali ovaj ugovor i providjeli ga svojim pečatima.

Učinjeno u Londonu, u četverostrukom originalu, dana 26. aprila 1915.²

A. Mandić, *Fragments*, 162—165.

² Na početku prvog svetskog rata Italija se, i pored toga što je zajedno sa Austro-Ugarskom i Nemačkom bila u Trojnom savezu, proglasila neutralnom (2. avgusta 1914). Sile Trojnog sporazuma nastojale su da po svaku cenu Italiju privuku na svoju stranu i već su joj u avgustu nudile Valonu, Trst i Trentino.

REZOLUCIJA JUGOSLOVENSKOG KONGRESA U NISU

Niš, 6. maja/23. aprila 1915.

U ovim historijskim danima žrtava te nade u pravdu i slobodu, izjavljujemo u prvom redu naše potpuno i nerazdruživo narodno jedinstvo Srba-Hrvata-Slovenaca, ne samo kao bezuvjetnu pretpostavku za bolju budućnost, već također kao aksiom etnografski i genetski, koji mora da se ostvari isto tako politički, kao što je već ostvaren moralno i duševno.

Dosljedno tome izjavljujemo, da se ni uz koju cijenu ne ćemo zadovoljiti idejom, da se žrtvuju ili da se komadaju naše neosporive jugoslovenske zemlje, a poglavito naše more i primorje, gdje žive Srbi-Hrvati-Slovensci.

Radi toga molimo sve velevlasti i države, koje se danas bore za narodni princip i pravicu, da naš narod jedne krvi bezuvjetno očuvaju od svakoga cijepanja, kao i njegove zemlje od svakoga kidanja, te da omoguće Srbiji, da izvrši svoju oslobodilačku i kulturnu misiju, koja će biti zalogom za održanje postojanoga mira u Evropi. U protivnom slučaju, svako cijepanje i raznarođivanje — u ovom ratu za slobodu naroda — zemalja i jadranskoga primorja srpsko-hrvatsko-slovenačkoga, bilo bi ne samo jedna velika nepravda, nego i nepresušnim izvorom novih borba sve dotle, dok ta nepravda ne bude reparirana.³

F. šišić, *Dokumenti*, 24.

MEMOAR JUGOSLOVENSKOG"- ODBORA VLADAMA FRANCUSKE, RUSIJE I V. BRITANIJE

Pariz, 6. maja, 1915.

I.

Suvremeni položaj Jugoslovena u Austro-Ugarskoj. U jugoslovenskim krajevima Austro-Ugarske, služio je suvremeni rat kao izlika za najgore zloupotrebe. Na najbrutalniji način bila je nametnuta šutnja jugoslovenskom narodu. Gotovo čitav muški naraštaj, pozvan pod bar-

Italija je istovremeno vodila pregovore sa Austro-Ugarskom, tražeći kao kompenzaciju za savez deo njene teritorije, ali konačno, u martu 1915. do sporazuma nije došlo. Tada se Italija okrenula silama Antante realno procenjujući da će od njih dobiti više i time zadovoljiti imperijalne težnje italijanske iredente prema istočnoj obali Jadrana. Italijanska vlada je preko Londona 4. marta 1915. uputila svoje uslove za pristup silama Antante protiv kojih su povele borbu jugoslovenska politička emigracija i srpska vlada, a znatan otpor pružila i vlada Rusije sve dok joj Francuska i Engleska nisu izašle u susret u pogledu njenog interesa da zaposedne Carigrad i Dardanele. Popuštanje Rusije bilo je uslovljeno i obnavljanjem pregovora Italije sa Austro-Ugarskom, kao i slabljenjem njenog položaja na frontovima. Tajnim Londonskim ugovorom usvojeni su gotovo svi italijanski zahtevi. Zauzvrat Italija je otkazala učešće u Trojnom/savezu 4. maja 1915. i objavila Austro-Ugarskoj rat 24. maja iste godine. Londonski ugovor je imao višestruke negativne posledice: bio je razlog loših odnosa između Srbije i Italije tokom rata; jačao je proaustrijske snage u jugoslovenskim zemljama Monarhije i usporavao proces njenog raspadanja.

³ Pred prvi svetski rat, kao i po njegovom izbijanju, u Srbiju je prešlo više uglednih političkih ličnosti — Jugoslovena iz Austro-Ugarske. Među njima bilo je najviše Srba, zatim Hrvata, kao i nekoliko Slovenaca, koji su se već od prvih dana rata aktivno angažovali na jugoslovenskom programu srpske vlade.

jake, bio je potisnut u prve redove: u bitkama on je onaj, koji najviše trpi. Svi oni koji nijesu bili uvršteni u redove, zatvoreni su ili internirani. Pod različitim izlikama vješalo se, strijeljalo, klalo. Više od 100.000 osoba bilo je iz domovine izagnano, a nekoliko stotina tisuća sa svojih ognjišta protjerano. Zagrebački sabor nije bio sazvan, sarajevski bješe raspušten, a provincijalni sabori Dalmacije, Istre, Kranjske, Gorice, Koruske i Štajerske ne smiju se sastati. Zastupnici lišeni su svog imuniteta. Mnogi su zatvoreni ili internirani. Politički vođe naroda i javno mnijenje nemaju nikakvog sredstva, da se odupru ratnom režimu i da manifestiraju svoje osjećaje.

Rad Jugoslovena u inozemstvu. Naši mladi ljudi, koji su mogli umaci, bore se u redovima srpske i crnogorske vojske, u kojima su i mnogi našli slavnu smrt.

Minimalni dio predstavnika javnoga mnijenja iz jugoslovenskih zemalja Austro-Ugarske bio je tako srećan, te se našao izvan granica u času, kad je rat naviješten. Oni su izabrali Odbor emigracije iz jugoslovenskih zemalja, kojemu je zadaća, da uputi vlade i veliku publiku saveznih naroda u stanje jugoslovenskih zemalja, koje su još pod Austro-ugarskom, i u njihove nacionalne težnje.

Jugosloveni u Austro-Ugarskoj stenju pod brutalnom vladavinom Nijemaca i Madžara. Oni su samovoljno podijeljeni među dvije monarhijske polovice i u jedanaest pokrajina, pod dvanaest različitih zakonodavstvi. Uatoč tome oni su u ovome času sjedinjeni u jednoj težnji, a naš se Odbor smatra pozvan, da tu težnju iznese.

Jugosloveni i Trojni Sporazum. (Triple-Entente). Čitav jugoslovenski narod, Srbi, Hrvati i Slovenci, svi mi očekujemo od ovoga rata ujedinjenje sviju narodnih udova i čitavoga svog teritorija u jednu nezavisnu državu. Ovo pouzdanje temelji se na svečanim izjavama, koje su tako često ponovili predstavnici Trojnog Sporazuma, a tiču se zaštite i ostvarenja narodnosnog principa. Ovo pouzdanje čuva od očaja naš još potlačeni narod. Ono je bilo glavnim vrelom moralne snage, iz koje se diže vanredno junaštvo Srbije i Crne Gore, koje su učinile tako velikih usluga zajedničkoj stvari Saveznika suprotstavljajući se vojničkom prodiranju Austro-Ugarske.

Borba Srbije i Crne Gore nije borba osvajalačka za proširenjem granica: ove su dvije srpske države protagonisti u oslobađanju svih Jugoslovena, i njihova je zadaća sviju nas: zajamčiti našu narodnu egzistenciju na našem ujedinjenom zemljištu.

Misao vodilja jugoslovenske historije. Jedinstvo, narodno i političko, to je ideja velikih vladara naših narodnih država prije turske najezde, sviju mučenika naše rase za vrijeme turskoga gospodstva, čitavoga našeg narodnog pjesništva i sviju spisatelja i velikih duhova dubrovačkih, koji su pravi početnici u stvaranju Ilirije Napoleona I. Ustanak Karadžorđev, iz kojeg je izišla suvremena Srbija, kao i junačke borbe Crnogoraca, crpe snagu svoju iz te ideje. Ta je ideja upravljala djelovanjem velikog Njeguša, politikom kneza Mihajla, ona je bila zadaća dvi-

Pored starijih političkih i javnih radnika (N. Stojanović, dr N. Županić, D. Vasić, J. Banjanin, I. Čipiko, J. Dediđer, J. Milačić i dr.), bilo je i revolucionarnih omladinaca iz svih jugoslovenskih zemalja (A. Jenko, D. Gustinčić, V. Fabjančić, M. Marjanović, M. Bartulica, P. Slijepčević, V. Petrović i dr.). Na kongresu u Nišu oni su dali punu podršku programu Niske deklaracije, kao i otporu srpske vlade londonskom paktu.

ju Karađorđevića i Petrovića sve do ovoga časa. Ona je proizvela Preporod Hrvata i Slovenaca sa vrhuncem u borbama god. 1848. Ona blista u djelu velikog biskupa Strossmayera i njegovih suradnika. Ona je bila duboki uzrok dugih i često puta krvavih borba Hrvata za njihovu nezavisnost i ujedinjenje. Ona je bila uzrokom svih borba narodnih u Dalmaciji, Istri i na Rijeci, u južnoj Ugarskoj, u slovenačkim zemljama i u Bosni i Hercegovini. Političko oslobođenje, cjelokupnost čitavoga narodnog zemljišta i osnutak jedne jedinstvene države, to je bio konačni cilj svijju panhrvatskih ili pansrpskih težnja, svih ustavnih borba, svih ustanaka i pobuna u svim krajevima naše nacije, bilo u Austro-ugarskoj, bilo na Balkanu. Proširena demokratskim načelima, okružena uspjesima srpskog oružja u zadnjim Balkanskim ratovima, poprimila je ova ideja precizno i konačno obličje. Ovaj rat pruža joj sankciju i potporu prosvijetljenog svijeta. Naša je ideja zrela za ostvarenje.

Austro-Ugarska protiv jugoslovenske ideje. Uzalud je Austro-Ugarska radila svim svojim silama protiv jugoslovenske ideje.

Svim sredstvima nastojala je, da izvrzne ruglu, da je okleveće i da je zatre. U tu svrhu bio osnovan dualizam u monarhiji, dovršeno raskomadanje Jugoslovena u provincije, država hrvatska iznakažena, propagirana germanizacija Slovenaca i madžarizacija Hrvata i Srba. Za taj cilj bila je povjerena okupacija i proglašena aneksija Bosne i Hercegovine. Za taj se cilj izmišljalo nebrojene političke procese i beskrajne progone protiv Jugoslovena. Za taj cilj bilo je provocirano suparništvo i konflikt među slovenskim balkanskim državama. Napokon su prijeći suverenitetu Srbije, razmahali suvremeni rat.

Austrija izručena imperijalizmu njemačkom, mislila je smrviti u ovom ratu Jugoslovenstvo, najveću zapreku svojem i njemačkom prodiranju na Istok. Ona je provocirala konflikt, jer je mislila, da jugoslovensko pitanje ne trpi više ni djelomičnoga ni paliativnoga rješenja. Ona se bacila na Srbiju, da s njome apsorbira čitavu Jugoslaviju.

... Ideja jugoslavenskoga naroda. Naš narod, tako okrutno iskušavan i tako često prevaren, odlučio je, da tome već jednom bude kraj.

.. Jugoslovenski narodi, koje historija poznaje pod imenom Srba, Hrvata i Slovenaca, jedan su isti narod, ujedinjujući sve uvjete da postanu jedna narodna nezavisna država; on ima sva historijska i etnografska prava na čitavo zemljište gdje živi u kompaktnim masama.

Narodni teritorij Jugoslovena. Narodni teritorij Srba, Hrvata i Slovenaca obuhvata:

- a) Srbiju i Crnu Goru;
- b) Bosnu i Hercegovinu;
- c) Dalmaciju sa otočjem;
- d) Hrvatsku i Slavoniju sa Rijekom i Međumurje;
- e) Podravinu južne Ugarske i bivšu srpsku Vojvodinu (Bačku i Banat);
- f) Istru s njezinim otocima i Trst;
- g) Kranjsku i Goricu;
- h) Južnu Korušku i Južnu Štajersku s pograničnim predjelom jugozapadne Ugarske.

Na čitavom tom zemljištu živi naš narod u kompaktnoj masi i gotovo bez primjese drugih rasa. Primjese na krajnjim periferijama, to su pojave koje proizlaze iz kontakta susjednih rasa ili 'su umjetni pro

dukti neprijateljske politike, inače bez osobite važnosti po nacionalni karakter zemljišta.

Veza toga teritorija. Ovo zemljište sačinjava jednu etničku jedinicu. Njegov geografski položaj temelj je ekonomskoj vezi tih zemalja.

... *Političko ujedinjenje.* Samo jedno sredstvo može stvoriti trajni mir na čitavom jugoistoku Evrope, a navlaš na Jadranu i Balkanu. To je ujedinjenje svih udova i svih jugoslovenskih zemalja u jednu nezavisnu državu.

. *Smisao buduće jugoslovenske politike.* Sva pitanja, koja se tiču načina i oblika grupiranja naše nacije u buduću državu, moraju biti posmatrana kao pitanja nutarnja, koja će biti riješena slobodnom voljom čitavoga jugoslovenskog naroda. Poslije stoljetnih borba za svoj¹ opstanak, naš narod osjeća krajnju potrebu da živi u miru, dakle u potpunom suglasju sa svojim susjedima. Ujedinjen u jednu državu, imao bi naš narod sve potrebne uvjete, da postane elemenat reda i napretka na jugoistoku Evrope . . .

II.

Pitanje velike političke aktuelnosti uzbuđuje u ovome času sve političke duhove Evrope. *Intervencija Italije.* Mi bismo najiskrenijom radošću primili ovu intervenciju, kad bi ona pospješila konac ovoga strašnoga rata i rasap Austro-Ugarske. Ovaj događaj želi naš narod od svega srca. Naš bi potlačeni narod pozdravio Italiju kao novoga suradnika pri djelu oslobođenja i ujedinjenja čitave naše rase, ali njezina intervencija ne smije da dovede u nesklad cilj sadanjega rata i našu radost prerušiti u osjećaj žalosti i razočaranja.

Italiji se pripisuju stanovite ekonomske i strateške aspiracije na austro-ugarske krajeve, koji su sastavni dijelovi našega narodnog posjeda i, što više, temelji našega narodnog života.

... Ali duša jugoslovenska buni se pri pomisli, da bi njeno zemljište moglo da postane kolonijom jednoga stranog naroda. Nedavno je srpska vlada u Skupštini dala izjave, koje pokazuju, da u Srbiji vladaju iste zabrinutosti koje i nas uznemiruju. Naša je dužnost kao patriota odgovornih svomu narodu i naša je dužnost lojalnosti prema prijateljskim Velikim Silama, koja nas obavezuje, da svoje mnijenje očituemo u potpunosti iskrenosti i pouzdanju.

Ako Italija zahtijeva sjevernu i istočnu obalu Jadrana, to će reći od sadanje talijanske granice sve do Rijeke, zatim sjevernu i središnju Dalmaciju i konačno otoke kvarnersko-dalmatinskog arhipelaga, onda neka zna, da naš narod nikad ne bi mogao pristati na to, da se odrežu životni udovi njegovoga organizma.

... *Jadransko pitanje.* Jadransko pitanje problem je koji se tiče Evrope, centralne i sredozemne. Ono ne može biti riješeno niti zatvorenjem niti monopolizacijom Jadrana bilo po kome.

... Jedino u rukama Jugoslovena mogu one napredovati budući da su od životne važnosti po jugoslovensku državu.

• • • *Važnost jugoslovenske obale.* Naš narod hoće po svaku cijenu da spase svoje obale.

... Mi ne možemo vjerovati da bi Evropa, koja je ušla u rat protiv sile a za prava malih naroda s devizom: „Svacom narodu svoje pravo“, zabacila tu devizu jedino u slučaju našega naroda, koji je u pro-

šlosti bio bedem protiv Turaka, a danas i u buduće izdiže se kao bedu. j protiv pangermanstva. Mi ne možemo pomisliti da bi Evropa htjela pospješiti mir, sijuci novu mržnju, koja bi nužno dovela do novih za- pletaja.

Mi dakle s pouzdanjem očekujemo, da će konačni mir na prave- dan način urediti i jugoslovensko pitanje u čitavom njegovom opsegu, prema pravu i volji naroda, koji imamo čast da zastupamo.
Paris, 6. maja 1915

Za Jugoslovenski Odbor

Predsjednik Dr. Ante Trumbić,

odvjetnik, član dalmatinskog sabora, predsjednik „Hrvatske Narodne Stranke“ na dalm. saboru, bivši načelnik Splita, bivši zastupnik zadar- skog kotara u austrijskom Parlamentu u Beču.⁴

F. šišić, *Dokumenti*, 24—35.

MANIFEST JUGOSLOVENSKOG ODBORA BRITANSKOM NARODU I PARLAMENTU

London, 12. maja 1915.

Austro-Ugarska i Njemačka narinule su jugoslovenskom narodu bratoubilački rat. Osam milijuna Jugoslovena osuđeno je da se bori protiv svoje rođene braće i svojih osloboditelja. Mnogo ih je prognano s rođene grude ili smaknuto, dok tamnice sve vrve od političkih žrtava.

⁴ Jugoslovenski odbor bio je stvarno osnovan još u novembru 1914. u Firenci, a formalno se konstituisao 1. maja 1915. u Parizu. Proglas o svom os- nivanju objavio je tek 1. oktobra» 1915. Ideja o obrazovanju odbora jugoslo- venske političke emigracije iz Austro-Ugarske potekla je od N. Pašića već u oktobru 1914. godine u Nišu. Pašić je, naime, ocenio da bi kao podrška jugo- slovenskom programu srpske vlade bila korisna organizovana propaganda za- jedničkih jugoslovenskih interesa u javnom mnenju Evrope, posebno u save- zničkim zemljama. Na sastanku sa srpskim političarima iz Bosne, D. Vasiljevi- ćem i N. Štojanovićem, 27. oktobra 1914. u Nišu, izrađena su uputstva za os- nivanje Jugoslovenskog odbora (komiteta) i njegov rad. U njima su postavljeni ciljevi stvaranja jedinstvene jugoslovenske (eventualno srpsko-hrvatske) države; putem realne unije sa Crnom Gorom trebalo je da bude osigurano jedinstvo „srpskog plemena“; za Hrvate i Slovence predviđeni su izvesni ustupci oko na- ziva države, pisma, amblema, verske ravnopravnosti, jezika i si., odnosno u onim oblastima koje će docnije sankcionisati Krfska deklaracija. Uputstvima je, takođe, bilo predviđeno da buduća država ima karakter nove, tj. da ne bude stvorena aneksijom jugoslovenskih zemalja; da je Srbija odlučujući faktor os- lobađanja i ujedinjenja; da država bude jedinstvena, centralistička, ali ne na štetu „nacionalnih osobina svakog plemena“. Poslednji put u uputstvima je is- poljena nesigurnost srpske vlade u pogledu Slovenaca.

Što se, pak, samog Odbora tiče, u uputstvima je predviđeno da on okupi ljude odane ideji jugoslovenskog zajedništva koji bi sa srpskom vladom opštili preko njenih poslanika u inostranstvu, da u svojoj unutrašnjoj aktivnosti Od- bor bude slobodan, a u javnosti da istupa kao samostalni organ za jugosloven- sku propagandu.

Pritisnut ubrzo italijanskom opasnošću, Odbor je bezuslovno prihvatio Pa- šićev zahtev, ostavljajući svoje protivpredloge za povoljniju priliku. Tako je od samog početka nastala zavisnost Jugoslovenskog odbora od politike, mate- rijalne pomoći i volje srpske vlade.

Posle vojničkog sloma Srbije, u jesen 1915, odnosi između Odbora i vla- de N. Pašića postali su u izvesnoj meri ravnopravniji, čemu je, delimično, do- prinela i finansijska podrška koju je Odbor dobijao od Jugoslovenske narodne odbrane iz Južne Amerike. Jedna neoprezna Pašićeva izjava, u aprilu 1916. u Rusiji, o tome da će srpska vlada „dati garancije“ interesima Italije na Jadran-

Danas ne može jugoslovenski narod dati slobodnoga izražaja svojim željama: njegovi su sabori raspušteni, mnogobrojni njegovi zastupnici su zatvoreni ili su podrženi strogoj pasci.

Oni naši mladi ljudi, kojima je uspjelo pobjeći, bore se u srpskim ili crnogorskim redovima. Mi koji smo imali tu sreću, da smo se na početku rata našli u tuđini, držimo da nam je dužnost upoznati prosvijetljeni svijet, a u prvom redu britanski narod, s pravim osjećajima i težnjama našega naroda.

... Za Srbiju se i Crnu Goru radi o ratu za obranu i oslobođenje, a ne o ratu za osvajanje; ove se države bore, da oslobode naše pleme od tuđega jarma i da nas ujedine u jedan jedinstveni slobodni narod. Vojnički će i politički slom Austro-Ugarske zauvijek učiniti kraj sistemu „*divide et impera*“, kojim su se kroz stoljeća služili, da vladaju našim narodom. Jugosloveni tvore jedan jedinstveni narod, identičan po jeziku, po neosporivim geografskim zakonima i po nacionalnoj svijesti. Tek onda kad bude ujedinjen, posjedovat će taj narod nužna sredstva za neodvisan opstanak.

Jugosloveni (Srbi, Hrvati i Slovenci) nastavaju ove pokrajine: Kraljevine Srbiju i Crnu Goru, trojednu kraljevinu Hrvatsku-Slavoniju-Dalmaciju (s Rijekom i Kotorom), pokrajine Bosnu i Hercegovinu te Kranjsku; znatan dio pokrajina Istre, Trsta, Gorice s Gradiškom, Koroške i Štajerske, i konačno jugoslovensku zonu Ugarske.

Ovjekovječiti rastrganost ovih teritorija, bilo da ih se velik dio ostavi pod austro-ugarskim gospodstvom, bilo čak da se neki od njih podvrgnu drugoj tuđoj vlasti, bila bi flagrantna povreda našega etnografskoga, geografskoga i ekonomskoga jedinstva i naš bi se narod tome sigurno najenergičnije i najopravdanije odupro.

Jugoslovenski narod nastoji da ujedini te teritorije u jednu nezavisnu državu. O unutaršnjem uređenju odlučit će narod sam po svojim željama i potrebama.

... Sigurni sklonosti naše ruske braće, apeliramo isto tako na simpatije njihovih zapadnih saveznika u našoj borbi za slobodu. I u povodu ovoga apela, kao zastupnici demokratskoga naroda, na britanski narod i Parlamenat, računamo na potporu, koja će pomoći jugoslovenskom narodu, da poslije stoljeća mučeništva konačno oživotvori svoje jedinstvo i svoju nezavisnost.

Za Jugoslavenski odbor
predsjednik Dr. Ante Trumbić.

F. šišić, *Dokumenti*, 36—37.

PROGLAS O OSNIVANJU JUGOSLOVENSKOG ODBORA S

London—Pariz, 1. oktobra 1915.

Surovost kojom su Austro-Ugarska i Njemačka bacile Evropu u rat, onemogućila je Jugoslovenima, koji se nalaze pod austro-ugarskim gospodarstvom, da organizuju iole snažniji otpor. Prema jednoj u svim

skom moru, unela je razdor u odnose zvanične Srbije i Odbora, jer su neki njegovi članovi, a naročito F. Šupilo, posumnjali u iskrenost jugoslovenske politike Srbije. Na sednici Odbora 5. juna 1916. došlo je i do sukoba među pojedinim njegovim članovima, pa je F. Šupilo dao ostavku i napustio Odbor.

detaljima promišljenoj osnovi, čitav je jugoslovenski narod bezodvlačno uvršten u vojsku, dok su inteligentni krugovi, a navlas vođe narodnih stranaka, bačeni u tamnicu.

Tek nekim narodnim predstavnicima — malo ih je na broju — poslužila je sreća, da su se na početku rata našli u tuđini, u slobodnoj Evropi, ili im je uspjelo umaknuti preko granice. Ova mala skupina političara započela je svojim radom u Rimu; objelodanila je više protesta protiv nečuvenih nasilja, kojim su poprištem jugoslovenski krajevi Austro-Ugarske; u isto je vrijeme ona i demantovala lažne tvrdnje službenih austro-ugarskih organa, koji nastojahu, da prikažu jedan dio Jugoslovena kao sklone austrijskim pretenzijama.

U Rimu bili su i štampani manifesti na iseljene Jugoslovene iz Austro-Ugarske s pozivom, da se pridruže kao dobrovoljci redovima srpsko-crnogorskim i savezničkim.

Jugoslovenski su emigranti obrazovali odbor, kojega članovi predstavljaju razne još neoslobođene jugoslovenske skupine.

Predsjednik: Dr Ante Trumbić.

Članovi: Dr. Ante Biankini (Starigrad—Chikago), Dr. Ivo De Giulli (Dubrovnik), Dr. Julije Gazzari (Šibenik), Don Niko Gršković (Cleveland—Vrbnik—Krka), Dr. Hinko Hinković (Zagreb), Dr. Josip Jedlovski (Trst), Milan Marjanović (Kastav—Zagreb), Ivan Meštrović (Otavice, Dalmacija), Dr. Miće Mičić (Dubrovnik), Dr. Franko Potočnjak (Novi), Mihajlo Pupin (Pančevo—New York), Dr. Niko Stojanović (Bosna), Frano Šupilo (Rijeka), Dušan Vasiljević (Mostar), Dr. Niko Županić (Metlika, Kranjska).

••

F. šišić, *Dokumenti*, 44—45.

TELEGRAM JUGOSLOVENSKOG ODBORA — N. PAŠIČU

London, 12. oktobra 1915.

Gosp. ministru predsjedniku Pašiću, Niš.

Povodom nove ofenzive austrijske i njemačke vojske, Jugoslovenski Odbor dolazi da vam u ovom času kušnje obnovi svoje osjećaje pune i neograničene solidarnosti sa srpskim narodom, u uvjerenju, da će Srbija u predstojećoj borbi i opet zadiviti svijet svojim pobjedonosnim junaštvom. Poslije sloma što je stigao premoćne sile austro-ugarskoga carstva u maloj Srbiji prepuštenoj vlastitim silama, vraćaju se sada složne centralne vlasti, da ponize i unište mali srpski narod. Providnost koja upravlja velikima kao i malima, još će jednom dati srpskoj vojsci nadčovječnu snagu, da se obnovi povijest Davida i Goliata. Svi su naši osjećaji nade i vjere upravljani u srpsku vojsku, tog novog Davida.

Istovremeno Jugoslovenski se odbor obraća na sve Hrvate, Srbe i Slovence iz još uvijek Austro-Ugarskoj podloženih zemalja, a koji sada borave u Srbiji, i poziva ih, da se stave na apsolutnu dispoziciju kr. srpskoj vladi u ovom najkritičnijem času srpske kao i uopće jugoslovenske historije.

F. šišić, *Dokumenti*, 45—46.

5. juna 1916.

Ima dulje vremena da nisam ni najmanje zadovoljan sa postupkom i politikom srpske vlade u promicanju i rješavanju Jugoslovenskog pitanja na temelju narodnog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Srpska vlada lijepim riječima proglašuje taj program kroz svoje kompetentne predstavnike, ali u čitavoj svojoj taktici i akciji počinila je mnogo propusta i krupnih načelnih pogrešaka proti tome programu . . . Trojedna kraljevina sa zemljama čije narodne većine teže njenoj orijentaciji, među kojima ističem braću Slovence, jest i mora da bude Srbiji i istočnom dijelu našega naroda ravnopravni faktor, jer jedino tako može se pitanje riješiti na pravednom narodnom temelju . . . Po odredbama koje je Evropa glede nas Jugoslavena došle učinila, ako bi se ove provele, sudbina Hrvata i Slovenaca ispala bi da ne može gore. Mi smo određni kao rastrgani sitniš za podmirivanje svačijih računa, a naša sudbina, ako bi se to ispunilo, mogla bi se prisposodobiti u povijesti samo sa razdiobom Poljske. Moje je uvjerenje, da bi ogromna većina Hrvata i Slovenaca odmah pretpostavila čak i ono tužno austrijsko ropstvo, nego li ove stanovite odredbe . . . Jugoslavenski Odbor, po mom uvjerenju, nije nikada učinio shodne korake, da se ovo strašno stanje kako treba uoči i nešto podesno odluči. Uvijek su se rasprave izrodile u personalne ili slične polemike, a kod nekih, barem po mom mnijenju, izgledalo je kao da ih obuzimlje smrtni strah, da se, zauzimanjem za Hrvatsku, ne postavlja pred Evropu hrvatsko pitanje kao takovo. Dok ja sam uvjeren, da bi najsvetija dužnost srpske vlade bila, da ona, kao srpska vlada i nosilica ujedinjenja narodnoga pred Europom, sporazumno s nama, iznese i postavi hrvatsko pitanje u svoj svojoj nacionalnoj, državnoj i političkoj zamašitosti i bitnoj važnosti za Jugoslavensko ujedinjenje . . .⁵

/A. Mandić, *Fragmenti*, 35.

D. Šepić, *Pisma i memorandumi Frana Šupila (1914—1917)*, Beograd, 1967, 119—122.

⁵ Sukob F. Šupila sa srpskom vladom, a zatim i sa Odborom, imao je svoju predistoriju. Još tokom prve ratne godine Šupilo je gajio nepoverenje prema jugoslovenskom programu Srbije „zbog srpskog ortodoksnog ekskluzivizma” i zbog politike koju je vodio N. Pašić. Svojom sve većom brigom za interese Hrvata i „Velike Hrvatske”, Šupilo se, vremenom, s nepoverenjem odnosio prema programu Niške deklaracije i prema njenim protagonistima, radeći iza leđa srpske vlade i Odbora na ostvarivanju svojih planova. U oktobru 1915. predao je, tako, engleskom ministru Greju jedan promemoar u kome je zahtevao, kao uslov za jugoslovensko ujedinjenje, prethodnu unutrašnju transformaciju Srbije. Na svom plenumu u februaru 1916. Odbor je osudio Šupilova shvatanja, posle čega je on odgovorio ostavkom i ovim pismom, nastavljajući i kasnije svojim putem u želji da zainteresuje Saveznike za hrvatsko pitanje. Njegov pokušaj da se približi Odboru i srpskoj vladi posle Krfske deklaracije, koju je pozdravio, sprečila je smrt. Umro je u Londonu 25. septembra 1917.